

“Türk Dünyasını Aydınlatanlar: Mehmet Akif Ersoy ve Ahmet Baytursinuli Sempozyumu (10–15 Ekim 2011)”, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı ile Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi ortaklığıyla, 13. Cilt, s. 64–84 ile 110–119, Almatı. (Kazakistan’da Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ile yayımlandı).

**AHMET BAYTURSINULI İLE MEHMET AKİF ERSOY’UN
FİKİR DÜNYASI**

Yrd. Doç. Dr. Nergis BİRAY¹

Aynı dönemde hatta aynı yıllarda iki ayrı Türk coğrafyasında yaşayan Mehmet Akif Ersoy ile Ahmet Baytursinuli’yi tanıyabilmek, onların eserlerini anlayıp yorumlayabilmek için yaşadıkları devri, devrin sosyal ve tarihî şartlarını bilmek gerekir. Çünkü hiçbir edebî şahsiyetin toplumun meselelerinden kendini soyutlaması, onlardan etkilenmemesi ve yaşananları dile getirmekten uzak durması mümkün değildir.

Türk dünyasının aydınlatıcısı bu iki büyük edibin şiir ve yazılarında ferdî konuların pek ele alınmadığı daha çok yaşadıkları devirdeki olaylar ve şartlarla da bağlantılı olarak sosyal konuların ele alındığı görülmektedir.

I. Her iki şairin yaşadıkları devre genel bir bakış:

Ersoy da Baytursinuli da rahat ve huzurlu bir toplumda yetişmemişlerdir.

Mehmet Akif Ersoy, devletin hızlı bir şekilde çöktüğü, her cephede saldırılara uğradığı, birçok vatan toprağının kaybedildiği ya da işgal edildiği devirlerde dünyaya gözlerini açmıştır. 1873 yılında doğan Akif’in çocukluk döneminde büyük bir felaket haline gelen Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi – 1877 – 1878) yaşanmıştır. Balkanlarda da isyanlar birbiri ardına devam etmiştir. V. Murat ve onun ardından Abdülhamit’in tahta çıkarılmaları, Rusların Yeşilköy’e kadar gelmeleri gibi birçok gelişme onun çocukluk döneminde yaşadığı olaylardır. II. Abdülhamit devri, onun babasını kaybettiği için yatılı okullarda eğitim aldığı dönemlere rastlar.

1839’dan sonra aydınlar yeni bir sistem arayışının içine girerler. Önce Yeni Osmanlılar daha sonra İttihat ve Terakkîciler hem içeride hem dışarıda mevcut idare ile mücadele ederler. 1908’de İttihat ve Terakkî duruma hâkim olur. Akif’in edebî başarıları bu dönemden sonra ortaya çıkar.

¹ Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi nergisb@gmail.com

1908'den sonra olaylar çok hızlı gelişir. Balkan Savaşının akabinde I.Dünya Savaşında, binlerce vatan evladı yitirilirken Osmanlı Devleti de büyük toprak kayıplarına uğrar. Almanya'nın yenilgisi Batı'nın Anadolu'yu işgal etmesi sonucunu doğurur.

Akif'in yaşadığı dönem Anadolu'nun en sıkıntılı dönemleridir.

“Virânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu;
Gül devrini bilseydim onun bülbül olurum;
Yâ-Rab, beni evvel getireydin ne olurdu!”²

Bu arada aydınlar arasında Batı'ya karşı savaşın kaybedilmesinin verdiği psikolojik çöküş, İslamiyet'in ilerlemeye engel olduğu görüşü, Batı'ya eğitim için gönderilen gençlerin çekingen tavırları ve korkuları, Batı'dan öğretmenlik için İstanbul'a getirilen kişilerin yaşayış şekli ve düşünceleriyle gençleri etkileri altına almaları, Batı medeniyetinin Batılı gibi olunca elde edilebileceği fikrini doğurmuş, Batılılaşmanın yanlış değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu yanlışlık, halkın gerçek Batı medeniyetine karşı çıkmasının en önemli sebebidir.

Bu dönemde imparatorluk bünyesindeki çeşitli kavimleri bir millet olarak düşünme yani *Osmanlılık* akımı; yanlış Batılılaşma, tarihî benliğimize ve İslam'a karşı yapılan saldırılar üzerine taraftar kazanan İslamcılık akımı; Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları sonucunda Türk aydınının, Türk tarihi, dili ve edebiyatı konularını ağırlıklı olarak ele aldığı *Türkçülük* akımı, fikrî ve siyasî hayatımıza girdi.

Akif'in yaşadığı dönemde memleketin içinde bulunduğu düşünce dünyası ile sosyal yapı bu haldeydi (Yetiş, 1992: 71–77). O, devletin en buhranlı ve hem maddî hem de manevî yönden tükenmek üzere olduğu bu yıllarda şiirleri, nesirleri ve mev'izeleri (öğüt) ile ortaya atılır.

Ahmet Baytursınulı da Akif'le aynı dönemde bir başka Türk coğrafyasında benzeri sıkıntılar içerisinde yetişmiş edebî şahsiyetlerimizden biridir.

XX. yüzyıl, Kazak Türklerinin tarihinde en acımasız baskı ve olayların yaşandığı var olma mücadelesi dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemdeki karmaşa ve çatışmalar, Türk boylarının kendi aralarındaki çekişmeler, Rus güçlerinin Türkistan topraklarına yerleşmesini kolaylaştırmış, 1876'da Türkistan Genel Valiliği'nin kurulmasıyla Kazakistan Rusya birleşmesi tamamlanmıştır (Koç, vd., 2007: I-327).

Kazakların verimli ve bereketli toprakları ellerinden alınır, bu topraklardan sürgün edilirler. Ruslar, Kazakları zoraki olarak yerleşik hayata geçirme siyaseti izlerler. Bu arada hayvanlarına el konular. Ağır vergiler ödemeleri istenir. Bütün bu olaylar Kazaklar için çok büyük kıtlığa sebep olur. Milyonlarca insan açlık yüzünden çok kötü şartlarda ölür.

² Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, 12. baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1979, s. 568.

Başkaldırırlar ama ekonomik yönden ve güç bakımından kötü durumda olan Kazaklar direnemezler ve ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırılır. Bu devirde Ruslara karşı koyacak kuvvetli bir Türk devletinin olmaması, Türkistan'daki hanlıkların birbirine düşmesi, boylar arasında süregelen tarihî rekabet bu bölgede yaşayan her Türk boyunu zayıflatmış, Türk boylarının konar-göçer yaşaması da teşkilatlı ve üstün silah gücü olan Ruslara karşı koymayı zorlaştırmıştır.

Bunlara ilaveten Ruslar bölge insanını sadece ekonomik alanda değil, dil, tarih ve kültür alanlarında da Ruslaştırma arzusundadırlar. Çarlık Rusyasının değerleri yerine yeni Sovyet-Rus değer ve hükümlerini yerleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Türkistan'daki Türk boylarının geleneksel sosyo-kültürel sistemine bu amaç doğrultusunda saldırmaktadırlar.

Bu devirde yol gösterici olan Müslüman âlimler ve yerel liderler öldürülür. İslamî metinler yok edilir. Cami, han, medrese ve vakıflar yıkılır. Açık ibadetler yasaklanır. Milyonlarca insan, sürgün, tutuklanma, işkenceler, açlık, kıtlık gibi sebeplerle acı çeker, ölür. Bütün uygulamaların tek amacı vardır: Sovyet sistemi oluşturmak (Devrişeva, 2007: 84).

Daha sonra yaşanan 1904 Japon-Rus savaşı, 1905–1907 yılları arasında burjuva demokratik devrimi, 1914–1918 arasında I. Dünya Savaşı, 1916'da Kazakların ayaklanması, 1917'de önce Şubat devrimi³, sonra da Ekim devrimi, Rusya'da emperyalizmin yayılmasına sebep olur.

1916'da başlayan ve 1917 Devriminin oluşumunu hızlandıran isyanlarda en büyük zararı Türkler görür. Bu ayaklanmalar, Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılır (Devlet, 1999: 242–245).

Baytursınulı, 1873 yılında böyle karışık bir toplumda doğmuştur. Çocukluk dönemlerinde babasının tutuklanmasıyla başlayan güçlüklerle dolu hayatı 1882–84 yılları arasında köydeki ilim sahibi kişilerden okuma yazma öğrenmesi ve sonrasında köy okuluna ardından da (1886) Torgay'daki iki sınıflı Rus-Kazak okuluna başlamasıyla devam eder. 1891'de Orenburg'daki öğretmen okuluna girer. Rusça eğitimi de alır. 1895'te mezun olur, aynı yıl öğretmenliğe başlar (Koç, vd., 2007: 466).

Ahmet Baytursınulı, baskıların arttığı yıllarda (1909) bir iftiraya binaen tutuklanır. Hükûmete karşı girişimlerde bulunmakla suçlanır. Önce Karkaralı cezaevine konur, daha sonra Semey hapishanesine nakledilir. Oradan da Orenburg'a sürgüne gönderilir. 1910'dan 1917 yılı sonuna kadar burada kalır (Oralbayeva, 1998: 92).

Stalin'in devletin başına gelir gelmez ilk icraatı Orta Asya Türk aydınlarını takibe almak ve onları ortadan kaldırmak olur. "*Halk düşmanı*", "*devrim düşmanı*", ve "*pantürkist*"

³ 1917'de Çarlığın birçok savaşta başarısız olmasıyla bu idarenin değiştirilmesi konusundaki karşı çıkışlar artmış, 9 Ocak 1917 yılındaki grevlerle birlikte Çar Hükûmeti yıkılmıştır.

olmakla suçlanan diğerk Türk aydınları gibi Baytursınlı da 1929'da "halk düşmanı" suçlamasıyla gözaltına alınır, sürgün edilir. 1934 Sibiryada mahkûmiyetinden döner. Fakat, 1936-37'lerin kasırgası "Kızıl Kırgın" onu yine bulur, 8 Ekim 1937'de tutuklanır. Buran'ın verdiği bilgilerden hareketle bir görüşe göre 8 Aralık 1937'de; başka bir kaynağa göre 9 Ekim 1938'de Torgay kasabası, Cangeldi köyünde kurşuna dizilerek katledilir (Buran, 2010: 427; Türk, 1999:2).

Her iki edebî şahsiyetin dünyaya gelmelerinden ölümlerine kadar geçen süre zarfında çalkantılı bir toplum içerisinde, hem maddî hem de manevî buhranlarla yaşadıkları görülmektedir. Bu olumsuz tablo tabii ki onların eserlerine de etki etmiştir. Her iki edebiyatçının şiirlerinde şahsî konulardan çok memleket meselelerinin, vatanseverlik, dil, millîlik, eğitim gibi konuların ele alınması onların yaşadıkları problemlerin bir yansıması olsa gerek. Onlar, bu çalkantılı dönemi eserlerinde gerçekçi bir şekilde yansıtmışlardır.

Aynı dönemde, aynı acılarla yetişen bu iki büyük şairin ortak noktalarından en önemlisi halkı aydınlatma çabasıdır. Bu gayretlerini birkaç başlık altında toplayarak ele almak daha doğru olacaktır.

II. Eğitim veya aydınlanma ile ilgili fikir ve çalışmaları

II.1. Eğitim kurumları ve eğitim sistemi hakkındaki düşünceleri

Mehmet Akif Ersoy, eğitimin önemi yanında prensip ve yöntemleri üzerinde de durmuştur. Öğretmenlik yapmış olması ona bu konuda kolaylıklar sağlamıştır. Akif, okumanın önemini vurgular. Sadece bununla da yetinmez, eski tarz eğitim şekliyle devrindeki eğitim kurumlarının eğitim şeklini karşılaştırır:

"-Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı!

- Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi hacı!

Çocuğ ha mektebe verdim, ha vermedimdi diye

Sokak sokak geziyor...

- Koymuyor mu medreseye?

- Koyar mı hiç? Arabî şimdi kim okur artık?

- Evet, gavurcaya düştük de sanki iş yaptık!

- Binaya üç sene gittimdi hey zamanlar hey!

İlim de kalmadı...

-Zaten ne kaldı? Hiçbir şey

- Mahalle mektebi lazımdır eski yolda bize;

Sülüs, nesih bitiyor yoksa hepsi... Keyfinize!

- On üç yaşında idim aldığım zaman ketebe,

Geçende, sen ne bilirsin? Demez mi bir zübbe?

Dedim, ulan seni gel ben bir imtihan edeyim,
Otur da yap bakalım şöyle bir kıyak temim.
-Nasıl, becerdi mi?

Kabil mi! Rabbi yessir'i ben,
Tamam beş ayda değiştimdi kalfamız sağ iken.
- Nedir elindeki yâhu
- Ceride,
- At şu pisi.

-Neden?

-Yalan yazıyor, oğlum, onların hepsi.
- Ya doğru yazsa asarlar... Ne oldu Volkancı,
Unuttunuz mu?

-Bırak, boşboğazlık etme, Hacı!⁴

O, medresenin eğitim şeklini eleştirir. Eski eğitim sistemi, yetersiz olması yanında çok uzun sürmektedir. Okuma yazma bilmek ilim değildir, ilmin sadece anahtarıdır. Çözüm olarak mahalle mektebinin düzenlenmesi gerektiğini söyler (Yetiş, 1992:132).

Ona göre Batı'nın teknik ve ilmi doğru bir şekilde alınmalıdır. İlim sahibi olmak ve asrın ilmini elde etmek ilerlemenin önemli şartlarından biridir. Ersoy, bu konuda fen ilimlerini müfredatından çıkararak medreseyi eleştirir. Halbuki, okullarda müsbet ilim ve tekniğe yer verilmeli, pratik ve uygulamalı sonuçlara dönüşmeyen kitabî bilgiden kaçınılmalıdır. (Yetiş, 1992: 132-141; Akyüz, 1986: 70).

“Alınız ilmini Garb'ın, alınız sanatini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız.
İyi hatırdâ tutun ettiğim ihtârı demin;
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi “mâhiyet-i rûhiye”niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmid-i selâmet onsuz.”⁵

Onun asıl savaştığı konu, cehalettir:

“Bu cehalet yürümez; asra bakın: asr-ı ulûm
Başlasın terbiyeniz, âilelerden oğlum!”⁶

⁴ Safahat, s. 124.

⁵ a.g.e., Süleymaniye Kürsüsünde, s. 187

O, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ayetine şöyle cevap verir:
“Olmaz ya... Tabii... Biri insan, biri hayvan!”⁷

Âsım’da kurtuluşun ancak ilimle, ilim yoluyla olacağını belirtir. Kaba kuvvet ve zorbalık hiçbir zaman kurtuluşa ulaştırmayacaktır.

“İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abduh gibi...
Yoksa ellerde kör âlet, efeler tertibi,
Bâbiâîleri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.
Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa’ya.

.....

Hadi tahsilini ikmâle tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Mârifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.
Mârifet, ilkin, ahâliye saâdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i’lâsına tahsîs ile sarf etmek için.”⁸

Akif, kendi dönemindeki toplumun maddî zorluklar içinde olduğunu, bunun da manevî çöküntülere yol açtığını belirtir. İnsanlar arasında birlik ve beraberliğin olmaması, ayrılıkçı düşüncelerin yayılması, toplumu daha içinden çıkılmaz bir hale düşürmüştür. Akif’e göre bu durumdan kurtulmak ve toplumun yükselmesini sağlamak için “marifet” ve “fazilet” temelini sağlam olması gereklidir. Kültürün sadece fen ve teknik cephesi değil, ahlâkî cephesi de sağlanmalıdır. Yani, ilim ve fazilet birleştirilmelidir. Bu birleştirme sayesinde biz, kendimiz olarak kalıp benliğimizi koruyarak Batı’nın ilmini alabiliriz (Özer, 1986: 181).

“Çünkü milletlerin ikbâli için evladım,
Ma’rifet, bir de fazilet iki kudret lâzım.”⁹

⁶ a.g.e., I. Kitap, s. 130.

⁷ a.g.e., Hakkın Sesleri, a.g.e., s. 217.

⁸ a.g.e., VI. Kitap - Asım, s. 441 – 442.

⁹ a.g.e., VI. Kitap - Asım, s. 442.

Akif, ilim ve tekniğin kaynağı olan Batı'yı beğenirken; savaştığımız sömürgeci, ırk ve din ayrımı yapan, Doğu'nun sesini duymayan, bölücü Batı'yı gerçekçi bir bakış açısıyla tenkit eder. Batı'nın emperyalizmine düşmandır:

“Medeniyet” denilen maskara mahlûku görün;
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!”¹⁰

“Nerde – gösterdiği vahşetle “bu, bir Avrupalı”
Dedirir – yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yahut kafesi!”¹¹

O, İslâmî değerlerle Batı medeniyetini sentezleme fikrindedir. Bu görüş, maziye bağlı sağlam bir gelecek arayışının ifadesidir (Filizok, 1986: 66).

Akif'in bu görüşünü, Şinasî'nin şu sözleri güzel ifade etmektedir: “Asya'nın akl-ı pîrânesi ile Avrupa'nın bîkr-i fikrini mezcetmek” (Filizok, 1986: 57)

Cehalet bataklığı, ancak ilim, irfan, marifet ve fazileti yaygınlaştırmakla yok edilebilecektir. Bunun özü de eğitimidir (Özer, 1986: 183).

“Koşup halâs ediniz bâri son deminde onu,
Fakat, halâsı için en emin tarîki tutun;
Şu pis bataklığı bir kere mahvedin, kurutun”¹²

Asır, “asr-ı ulûm” (ilimler asrı) dur. İlim, hayatın her safhasında hâkim kılınmadıkça toplumun yok olmasını önlemek zor olacaktır.

“Kurşun gibi sür'atli, denizler gibi taşkın
Bir çağlayanın menbâ'ı dehâşına doğru
Tırmanmaya benzer, yüzerek, başka değil bu!
Ey katre-i âvâre, bu cuşun, bu huruşun
Âhengine uymazsan, emin ol, boğulursun!”¹³

Onun eğitim sistemi konusundaki düşünceleri yenilikçi bir yapıya sahiptir. Ceditcilik hareketinin anlayışıyla örtüşmektedir.

Akif' göre çocuklara bilgiyi ezberleterek rastgele vermek yerine özümseyecekleri şekilde vermek daha doğrudur.

¹⁰ a.g.e., III. Kitap - Hakkın Sesleri, s. 199.

¹¹ a.g.e., VI. Kitap - Asım, s. 425.

¹² a.g.e., IV. Kitap, Fatih Kürsüsünde, s. 275

¹³ a.g.e., III. Kitap, s. 217-218.

Ahmet Baytursınulı da Akif gibi ben merkezli şiirler yazmamıştır. Onun tek amacı vardır: Uyuyan Kazakları hatta bütün Türkistan'ı uyandırmak. Devrin yabancı ideolojisinin baskıları yanında kıtlık, savaş, zorla yerleşik hayata geçirilme gibi birçok zorlukla uğraşan Kazaklar ve Türkistan'ın diğer bölgelerindeki Türklerden bir kısım aydın yavaş yavaş ayaklanmaya, kendi halklarını aydınlatmaya başlar. Baytursınulı, gaflet uykusuna dalmış olan Kazakların üstünde bir sivrisinek gibi vızıldamak, onları sokmak; böylece halkını bir türlü uyanamadığı derin uykudan uyandırmak ister. Şairin burada kullandığı imge farklıdır. Şair, kendisini ve kendisi gibi aydın olanları sivrisineğe benzetir. Buradaki benzetmede hem çok az ses çıkaran bir sinek kastedilerek o devrin şartlarına karşı çıkanların az olduğu, güçsüz olduğu çağrıştırılmakta hem de sürekli vızıldayıp duran sineğin rahatsız edip onları uyandırması istenmektedir.

“Iziñdap uşqan mınav bizdiñ masa,
Sap-sarı, ayaqtarı uzın masa:
Özine bitken tüsi özgerilmes
Degenmen qara, yakiy qızıl masa.

Üstinde uyqtağanniñ aynala uşıp,
Qaqqı cep, qanattarı buzılğanşa,
Uyqısın az da bolsa bölmes pe eken,
Qoymastan qulağına ızıñdasa?!¹⁴ (Söz İyesinen, 23)

Bu aydınlanmacı bakış açısı şairin diğer şiirlerinde de karşımıza çıkar. “*Masa*”daki şiirler, temel olarak şairin ve o devrin aydınlanmacı/cedidci hareketinin ideallerini anlatır. Onlar, halkı okumaya, sanata, ilme, manevî yönden yükselmeye, insanlığa, medeniyete çağırır, yol gösterir. Aydınlanma yolunda öğütler verir.

Ahmet Baytursınulı da Akif gibi öğretmenlik yapmış bir edebiyatçıdır. Savunduğu fikirleri kendi ülkesinin çocuklarına ve halkına anlatabilmek, onları aydınlatmak, bilinçlendirmek ve bu yolla hür, bağımsız, kalkınmış bir Kazakistan'ın imarını sağlamak için daha çok eğitim ve öğretim konusunda çalışmalar yapmıştır. O farklı devlet kuruluşlarında da yine eğitim öğretim işleriyle uğraşır.

Kazak Türkçesi'ni ve Rusça'yı hızlı ve kolay öğrenebilmek için eğitim yönteminin oluşturulması gerekir düşüncesinden hareket eder. Kazak Gazetesi'nin 11. sayısında 1913 yılında yayınlanan “*Okuma Sebebi*” adlı yazısında ana dilin önemi üzerinde

¹⁴ Ahmet Baytursınulı'nın şiirleri için “Ahmet Baytursınov – Şıǵarmaları”, Almatı, 1989” ve “Dr. Nergis Biray, Ahmet Baytursınulı – Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi”, İstanbul, 2011” adlı eserlerden faydalanılmıştır. Şiirlerin sayfa numarası “Ahmet Baytursınov – Şıǵarmaları” adlı eser esas alınarak verilmiştir.

hassasiyetle dururken aynı zamanda eğitimin sosyolojik ve psikolojik boyutuyla da ilgilendiğini gösterir. “Kendimizi geliştirmek ve medeniyeti yakalamak için okumak ve çalışmak gereklidir. Öncelikle edebî dili geliştirmeliyiz. Dilimiz de edebiyatımız da var. Ama çalışıp geliştirme konusunda sıkıntılarımız var. Halkımız Kazak Türkçesini hiç umursamıyor. Yabancı dillerle yazmayı tercih ediyor. Kendi dilimize böyle yaklaşırsak bu bizim için kötü olur. Atalarımızın bin yıl yaşamasının sebebi dillerini korumalarıdır. Biz de dilimizi korursak varlığımızı ebedî kılarız” (Alibekiroğlu, 2005: 44).

Yazılarında ısrarla ilerlemenin eğitimle olacağını belirterek medenî ülkelerle geri kalmış ülkeleri karşılaştırır.

Baytursınulı da cehaletin tedavisinin eğitimle olacağını şuurundadır. Bunun geleneksel eğitim metoduyla değil yeni gelişen ve bütün Türkistan’ı saran Cedidcilik hareketinin öne sürdüğü usul-i cedid¹⁵ ve usul-i savtiye¹⁶ metodlarıyla gerçekleşeceği düşüncesindedir.

Devrin olayları içinde Rusya’nın sömürü siyaseti ve bu ağır uygulamaların getirdiği ekonomik zayıflık onların geri kalışını daha da hızlandırmıştır. Ama bu geri kalışın sebebi sadece bunlar değil aynı zamanda tembelliktir.

Onun “ilköğretimlerde okutulması şarttır” dediği okuma, yazma, din, anadili, millî tarih, matematik, çiftçilik eğitimi, el sanatları, coğrafya, fen bilgisi gibi dersler de aydınlanma konusundaki düşüncelerinin göstergesidir. Onun görüşleri, bulunduğu dönemdeki birçok yenilik yanında Usul-i Cedid adlı Türk eğitim sisteminin etkisini göstermektedir. Ahmet Baytursınulı, 1913’te Kazak gazetesini bu usulle eğitim yapan okullardan yetişmiş Tatar gençleriyle birlikte çıkarmıştır.

Öğretim yöntemleri üzerine de çalışan Baytursınulı, bu konuda “*Bayanş*” adlı bir kitap da yazmıştır.

Bütün bu gelişmelerin gerçekleşmesi çalışmakla mümkündür. Her iki şairimiz de sık sık çalışmanın gerekliliği üzerinde dururlar. Gayret ve çalışma, tembelliğin de cehaletin de sonu olacaktır.

II.2. Okullar / Eğitim Kurumları ile ilgili fikirleri

Eğitim, okul ve gelecek arasındaki ilişki önemlidir. Akif, Safahat’ta üç kavramı sürekli birlikte verir (Özer, 1986: 192). Kışla, devlet dairesi, okul. Ama okulun ve yöntemin önemli olduğunu ısrarla vurgular:

“Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok,

¹⁵ İlk Türk aydınlanma hareketidir. 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında dil, eğitim, öğretim ve dinle ilgili alanlarda bir yenileşme hareketi olarak başlamıştır.

¹⁶ Fonetik usûle dayanan bir alfabe sistemi.

Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan yok.”¹⁷

Ya da:

“Bize lâzım iki şey var: biri mektep, biri yol”¹⁸

Akif’e göre okul, insanların kurtuluşuna esas teşkil edecek, toplumun devamı sağlayacak temel kurumlardan biridir. İnsanların içinde bulunduğu döneme göre eğitilmesinde, marifetli ve faziletli bireyler olarak yetiştirilmesinde okulun sorumluluğu büyüktür. Gerçek kurtuluş, eğitimin istenen düzeyde verilmesi, okuryazar oranının artırılması gibi işlerin gerçekleştirilebilmesi ancak eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ile mümkündür. Akif’e göre bu, mahalle mektepleriyle mümkündür. Bu okullar, okurlarına şuur kazandırmalıdır. Sadece okuma yazma öğretmekle ilerleme mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu mektepler sayesinde birlik beraberlik de sağlanabilecektir.

“Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle;

Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta’dile;

Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi,

Bir Arnavutluğu isyâna kaldırır mı idi?”¹⁹

Akif, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batılı anlamda açılan ve yeni bir eğitim sistemi kurmaya çalışan yeni okulları da eleştirmektedir. Yeni okullar bir işlev yerine getirememektedir. Aslında doğru olan medreselerin ıslah edilmesidir.

“ -Be Hocam,

Sana biz medresenin hizmeti hiç yok demedik;

Bir bedâhet bu ki inkâra çalışmak delilik.

Halkı irşâd edecek var mı ya sizden başka?

Onu insan bile saynaz mütefkkir tabaka!

Köylüden milletin evladı kaçarken yan yan,

Sizdiniz köydeki unsurla beraber yaşayan.

Rûhunuz halkımızın, köylümüzün rûhuna denk;

Sözünüz bir, özünüz bir, o ne mes’ûd âhenk!

Biz bu âhengi harâb etmiyecektik, ettik;

Kapanır türlü değil açtığımız gedik”²⁰

¹⁷ a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s. 163.

¹⁸ a.g.e., VI. Kitap - Âsım, s.396.

¹⁹ a.g.e., IV. Kitap - Fatih kürsüsünde, s.281.

²⁰ a.g.e., VI. Kitap – Âsım, s. 393.

O, yabancı ülkelerden getirilen öğretmenlere de karşıdır. Yüksek okullar Batı'dan eleman getirmektedir. O, "Batı'ya muhtaç olma ne zaman sona erecek, kendi elemanımızı ne zaman yetiştireceğiz?" diye sorar (Özer, 1986: 195).

"Ne yetiştirdi ki bunlar acaba? Anlatın!
İşimiz düştü mü tersâneye, yahut denize,
Mutlaka âdetimizdir, koşarız, İngiliz'e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir?"²¹

Devlet sıkıntı içindedir, bu yüzden eğitime ve okullara kaynak ayıramamaktadır. Bu alandaki boşluğun telafi edilemeyeceğini ve eğitimde süreklilik gerektiğini bilen halk, eğitim faaliyetlerine her zaman yardımcı olmaktadır. Toplumun devamını sağlayacak ve bireyleri kurtaracak olan temel kurum, okuldur. Akif, şiirlerinde bu konulara yer verir ve aydınlarla zenginlerin yapması gerekeni, Rusya Müslümanlarının faaliyetlerini örnek göstererek anlatır (Özer, 1986:192):

"Parasızlığı bidâyette işin korkulusu;
Ağniya altını bezletti etekler dolusu...
Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler;
Okuyup yazmayı ta'mîme çalıştık yer yer."²²

Anadolu'da da köylüler okullarını yapmış hatta devletin zor dönemlerinde öğretmenin maaşını kendileri ödemiştir:

"Koca bir nâhiye titreştik, odunsuz yattık;
O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık.
Kimse evladını cahil koymak ister mi ayol?
Bize lâzım iki şey var: biri mektep, biri yol."²³

Ahmet Baytursınulı, mücadelenin öncelikle aydınlanma ile olacağını altını çizer. İlk olarak eğitilecek kesim ise, ülkenin geleceği olan çocuklardır. Onlar, ilim öğrenerek önce cahillikten kurtulacak, bu sönmeyen, kaybolmayan ilim yoluyla milleti ve vatanı diğer ilerlemiş milletlerin seviyesine getireceklerdir.

O, gençleri ve çocukları ilim yoluna çağırır. Asıl yetiştirilmesi, aydınlatılması gereken onlardır. Milletin ve vatanın geleceği onların elindedir. Onların yetişmesi,

²¹ a.g.e., VI. Kitap – Âsım, s. 393.

²² a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s. 165.

²³ a.g.e., VI. Kitap – Âsım, s. 396.

eğitilmesi için Baytursınulı'nın önderliğini yaptığı okullar kurulur. Türkistan'ın tekrar aydınlanması ve yeşermesi için yapılacak asıl mücadele eğitim sahasındadır. Bu, karanlıkla savaşın bir yüzüdür. Düşmanlar ne kadar engellemeye çalışırsa çalışsın bu savaşın galibi Türkistan olmalıdır.

“Balalar bul col bası danalıqqa,
Keliñder, tüsip, bayqap, qaralıq ta.
Bul colmen bara catqan öziñdey köp,
Solardı köre tura qalalıq pa?!
Danalıq – öşpes carıq, ketpes baylıq,
Cüriñder, izdep tavıp alalıq ta!” (Tartuv,35)

Baytursınulı, aynı amaçla yeni açılan okullara çocukları çağırır. Bu çağırış, ilme, aydınlanmaya çağırıştır. “Allah boş duran kullarını sevmez” diyerek dinin de okumayı emrettiğini hatırlatan şair, yine geleceğin büyük adamları olacak çocuklara yönelmektedir.

“Balalar! Oquvğa bar! Catpa qarap!”

.....

““Allalap”, al kitaptı qoldarına!

Quldarın quday süymes calqav bolğan.” (Oquvğa Şaqıruv,131)

O, bu ayaklanmanın aydınlanma ile olacağını savunur. Ömrünü bu düşüncesini hayata geçirmek için uğraşarak harcar. İlk Kazak okullarının kurulup açılışını, ilk Kazak Türkçesini anlatan ders kitaplarının yazılımını o gerçekleştirir.

II.3. Camiler, hocalar ve halkın eğitilmesi konusundaki fikirleri

Akif'e göre halkın eğitiminde cami de okul görevi görmektedir. Aydınların halktan kopuk olması halkın cahilliğini artıran unsurlardandır. Halkın eğitimi ihmal edilmemelidir. Çünkü kurtuluş onlarla olacaktır. Onların eğitilmesinde önemli rol oynayan iki kurumdan bahsedilebilir: Cami ve Basın. Akif, camileri de bir eğitim yuvası gibi düşünmüş, savaş döneminde halka verdiği vaazlarla onları bilgilendirip geleceğe yönlendirmiştir. Bu açıdan ele alındığında din adamlarının da iyi bir eğitimden geçmeleri, müsbet ilimler sahasında da iyi yetişmeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Onlar, milletin halinden anlamak, olayları iyi tahlil etmek ve söylediklerini kendisi yaşayarak halka örnek olmak zorundadırlar.

Akif, 1914'te yayımlanan Fatih Kürsüsü'nde adlı kitabındaki vâizi, çağın ilmine vâkıf bir din adamı olarak konuşturur. Din ile ilim arasında bir köprü kurarak çağdaş kâinat görüşü ile ilmî düşüncüyü camiye sokar.

Baytursınulı da halkın eğitiminde mollaların (hocaların) önemli rol oynadığının farkındadır. Onların eğitimsizliklerine dikkat çeker. Türkistan topraklarında, hürriyet ve istiklalini kaybeden milletin bu hâle gelmesinde dönemin mollalarının yaptığı yanlışların çok etkisi vardır. Baytursınulı bu konuya dikkat çeker. Din adamları gerçek görevini kötüye kullanmaktadır. Onların asıl görevi halkı aydınlatmak ve doğru yola sevkettir. Ama din adamları / mollalar, cennet ve cehennem gibi ancak Yaratıcı'nın tasarrufunda olan kavramları kullanarak kendilerine maddî çıkar temin etmeye çalışmaktadırlar (Özdemir, 2007:126). Din vekillerinin bu çıkarıcı ve mal mülk düşkünü tavırları insanlar üzerinde kötü izler bırakır:

“Basında sällä,
Avzında alla,
Moldalarda ne ğamal?
Közderin süzip,
Cüzderin buzıp,
Aldap curtı, cıymaq mal.

Ucmaq molda qolında.
Savda-sattıq colında

Bergenge – ucmaq,
Bermese – dozaq,
Dep üyreter halıqqa.
Ucmaqtıñ kiltin,
Allanıñ mülkin
Arendağa alıp pa?

Molda satsa tıyınğa,
Ol – alla emes sıyınba!

Şalqañnan catıp,
Allanı satıp,
Alamın dep qorlama!
Eñbeksiz iyt cer,
Beynetsiz biyt cer,
Berseñder, ber moldağa!

Öziñdi biraq aldama!

Aqşağa ucmaq caldama!” (Cıyğan Tergen,26)

Mollalar, kendileri doğru yolu gösteremedikleri gibi ilmi kötüyeyerek insanların cahil kalmalarına sebep olmuşlardır. Onlara göre sihir kabul edilen ilmi okuyanlar kâfir olur. Bu anlayış yüzünden ülke daha da geri kalır. Diğer milletler ileri giderken Türkistan insanı hem yokluk, savaş ve eziyetlerle hem de cahillik ve geri kalmışlıkla boğuşur:

“Ğılımdar dünyelik sıyqır bolmaq,

Oqığan ol ğılımdı kâpir bolmaq.”

Zuvlatıp şariyğattı şart cüginip,

Moldaekeñ otırğanda moynın tolğap.” (Ğılım,43)

“Aytamın moldakeñ coq oñaşada,

Söz bermes “kâpirsiñ” dep talasqanda. (Ğılım,43)

Akif, bütün bu eğitimle ilgili konulara dikkat çektikten sonra Âsım'da maddî ve manevî yönden mükemmel olan, bilgili, gayretli, azimli, vatanını kurtarmakta kararlı ideal bir nesli resmeder. Bu nesle güvenilmesini ister.

Baytursınulı da cehaletin tedavisinin eğitimle olacağına şuurundadır. Bu konudaki görüşlerini “*Aykap*” Dergisi ve “*Kazak*” Gazetesi gibi yayın organlarında yayımladığı birçok yazısında dile getirir.

Bu amaç doğrultusunda yeni usuldeki okulların çoğalması için gayret eder. Yazılarıyla ve “*Okuv Kuralı*” adıyla kaleme aldığı ders kitabıyla bu çalışmalarını sürdürür (Güngör, 2008: 61–62).

II.4. Öğretmenler / eğitimciler hakkındaki fikirleri

Akif de Baytursınulı da fiilen öğretmenlik yapmış iki edebiyatçıdır. Her iki toplumda gerçekleştirilecek yenilikler, köklü ve temelden başlayan değişiklikler olmalıdır. Bu da cehaletin yok edilmesi, ilim, irfan, marifet ve faziletin yaygınlaştırılmasıyla olacaktır. Bu, eğitim demektir. Eğitim de iyi yetişmiş öğretmenlerin işidir. Yetiştirilecek olan gençler, milletin geleceğine ümitle bakmalı ve ümitli bir nesil yetiştirilmelidir. (Özer, 1986: 183 – 189).

“Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak,

Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak!”²⁴

²⁴ a.g.e., III. Kitap , s. 209.

Akif, halkı belli kültürel seviyeye getirecek bir eğitimin şart olduğu üzerinde durur. Eğitim aileden başlamakta, okulla devam etmektedir. Bu eğitimin üstün vasıflı aydınlarla yürütülmesi önemlidir (Özer, 1986: 184):

“Böyle evlât okutan milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli,
Yarın olmazsa öbür gün olacaktır mutlak...
Uzak olmuş ne çıkar? Var ya âtî, ona bak!”²⁵

Akif, yabancı okullar ve öğretmenler konusuna karşı çıkar. Millî ve dinî değerleri tanımayan, halkından kopmuş öğretmenlerin yeni bir nesil yetiştirmesine karşıdır (Akyüz, 1986: 70):

““Muallimim” diyen olmak gerektir imanlı,
Edepli, sonra liyakatlı, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz! Vazife çünkü büyük”²⁶

Sırat-ı Müstakim'deki bir yazısında: *“Biz ne hamiyetsiz adamlar, ne vazifesiz babalarız ki mevcûd mekteplerimizi işe yarar hale getirmek yahud yeniden adamakıllı müesseseler yapmak tarafına hiç yanaşmıyoruz da istikbalimizi teşkil edecek ciğerpârelerimizin terbiyesini o istikbalin hayalinden bile ürken bir takım yabancılara bırakıyoruz”* (Abdulkadiroğlu, 1987: 80)

Baytursınlı da kendi milleti için, onları cahillikten ve geri kalmışlıktan kurtarmak için “ışık yakmak”, her yeri “aydınlatmak” ister. Çünkü aydınlık, cehaletin yenilmesi demektir. Işık, ilmin zaferi demektir. Ancak bu şekilde millet, hürriyete ve hak ettiği değerlere kavuşacaktır. Asıl hedeflediği seviyeye gelecektir. Bu acıların sona ermesinin yolu, ancak ve ancak aydınlanmadan geçmektedir.

Şair eğitimcidir. Uzun süre farklı yerlerde öğretmenlik yaptığı için toplumunu her yönden –sosyal, ekonomik, dini, eğitim açısından- iyi tanıyan Ahmet Baytursınlı, Kazakların her açıdan geri kaldığını gözlemler. Devrin olayları içinde Rusya'nın sömürü siyaseti ve bu ağır uygulamaların getirdiği ekonomik zayıflık onların geri kalışını daha da hızlandırmıştır. Ama bu geri kalışın sebebi sadece bunlar değil aynı zamanda tembelliktir. O, bu tembelliği yenmek, kendi insanını eğitmek için uğraşır. Onların ilim sahibi olması için çabalar. Çünkü kurtuluşun, hür ve bağımsız olmanın yolu bundan geçmektedir.

İçinde yaşadığı toplumda geri kalmışlık had safhadadır. Halkı aydınlatmak, onları okumuş birer birey yapmak, birkaç okuyazarın, ilim adamının görevidir. Okuyazar

²⁵ a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s. 172.

²⁶ a.g.e., IV. Kitap – Fatih Kürsüsünde, s. 281.

sayısının çok az olduğu toplumda okullar açmak, buralarda kendi dilini, milletini öğretmek için kullanılacak eserleri yazmak ilk ve öncelikli bir konu olarak devrin bir avuç düşünürünün karşısında durmaktadır. Şair, boş boş üzölmek yerine mücadele etmeyi göze alır. Kazak okullarının kuruluşu ve ders kitaplarının yazılışını ilk gerçekleştiren o olur. Daha sonra bu hareketin devamı gelmiştir. İlk adımı atmak önemlidir. O devirdeki ceditçiler bunu hayatlarıyla ödemişlerdir. Okulların temelinde onların kanları ve kemikleri vardır. İlim sahibi olma gayreti sayesinde toplumda uyanma da başlamıştır.

Bu yol hizmet yoludur ve bu yolda hizmet etmek bir vatan evladı için en mukaddes görevdir. Millete yararı fazladır.

“Ul tuvıp ulı colda qızmet etse,

Onan zor ultqa bar ma ırıs degen?!” (Ataqtı Sibir Ulı Qart Potanın,44)

II.5. Eğitim Araçları / özellikle kitaplar konusundaki fikir ve çalışmaları

Akif, okul çocukları için kitaplar yazılması yanında o kitaplardaki konuların çocuklara nasıl öğretilmesi gerektiğini gösteren eserler yani öğretmenler için kitaplar yazılması gerektiğini de savunur (Abdulkadiroğlu, 19987: 95; Yetiş, 1992: 161).

Aynı şekilde öğretim yöntemleri üzerine de çalışan Baytursınulı, Kazak alfabesini hızlı ve doğru öğrenme yollarını, güzel konuşma ve yazma kurallarını “*Bayanşı*” (*Başlangıç ve Yöntem Kitabı*) adlı bir kitapta toplamıştır.

Daha sonra “*İnsanın önce kendi dilini iyi bilmesi gerekir. Dilini kaybeden milletler millet olarak yaşayamaz, kaybolur gider*” görüşünden hareketle “*Til Kuralı*” adıyla Kazak Türkçesinin modern yazımını sağlayan eserini kaleme alır. Bunlar gençlerin yetiştirilmesi konusunda yapılan girişim ve çalışmalarıdır.

O, savunduğu eğitim yöntemlerini yazdığı okul kitaplarında uygular. Bu alanda yayınladığı Kazak Türkçesinin ünlü sistemi, okuma sistemi, türleri ve yöntemleri gibi ilmi yazıları yanında ders kitapları da vardır: “*Til Kuralı*” (*Dil Bilgisi Kitabı*), “*Til Tanıtıkış*” (*Dil Bilgisi*), “*Okuv Kuralı*” (*Okuma Kitabı*), “*Elip bi*” (*Alfabe*), “*Edebiyat Tanıtıkış*” (*Edebiyat Teorisi*), “*Til Jumsar*” (*Dilin Kullanımı*).

II.6. Gazetecilik yoluyla halkın aydınlatılması konusundaki fikir ve çalışmaları

Akif, halkı aydınlatma konusundaki yazılarını, *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad*'da kaleme almıştır. O, sosyal olayları gerçekçi bir gözle yansıtırken amaçlarına ve ideallerine ulaşmak için toplumun eksikliklerini de dile getirir. Şairin bu konudaki tavrı hiçbir zaman ümitsiz değildir. Onun mısralarında gayret ve çalışmanın önemi vurgulanır.

“- Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim;

İnan ki: her ne söylemişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek”²⁷

Sırat-ı Müstakim’in devamı olan Sebilü’r-Reşâd, İstanbul işgal edilince Kastamonu’da yayınlanmaya başlar. Millî mücadele ve Sevr’in mâhiyeti ve içerdiği hükümlerin Türk milleti için bir ölüm fermanı olduğu konusunda halkı aydınlatan bir yayın organı olur. Tarih, namus, şan, şeref gibi millî duygularla istiklâl hissi çarpıcı örneklerle anlatılır. Halkı uyandırmak, harekete geçirmek için yazdığı *Ey Müslüman, Umar mıydın?, Ye’is Küfürdür, Mevlid-i Nebvî Gecesi, Ey Cemâat Uyan* gibi şiirlerini *Açıksöz*’de yayımlar (Uçman, 1986: 21-26). Sebilü’r-Reşâd, 1921’de Kayseri’de, Sakarya zaferinin ardından da Ankara’da yayımlanmaya başlar. 1923’te tekrar İstanbul’da yayımlanmaya başlar. Akif’in sohbet, makale, Kur’an’dan tefsir parçaları, cami kürsülerindeki vaazları ve tercümeleri bu dergide yayımlanmıştır (Akyüz, 1986: 67).

Baytursınulı, gazeteden haberdar olmayan halka, gazetenin bir toplum için ne kadar önemli olduğunu ve toplumsal hayat içerisinde gazetenin yerini göstererek Kazak basın ve yayın hayatının gelişmesinde büyük rol oynar.

Ahmet Baytursınulı, ilk olarak 1911’de “*Aykap*” dergisinde yazısını yayımlar. Sonrasında yazdığı yazılarıyla toplumun fikir ve düşüncelerini etkiler. “*Şora*” dergisinde de yazıları çıkar (Koç, vd, 2007: 468).

Baytursınulı, 2 Şubat 1913 yılında, “*Kazak*” gazetesinin ilk sayısında gazeteyi “*Halkın gözü, kulağı ve dili*” olarak tanımlar. Ayrıca “*halkın problemlerini, dertlerini ortaya koymak, çözüm aramak, halkı bilgilendirmek*” konusunda gazetenin sorumlu olduğunu belirtir (Alibekiroğlu, 2005: 55).

Baytursınulı’nın yazıları Kazakistan’da “*Kazak*” gazetesinden önce yayımlanan “*Türkistan Valayarı*”(1870-1918), “*Dala Valayarı*” (1888-1902) gazeteleri, “*Aykap*” dergisi (1911-1915/16) gibi gazete ve dergiler yayımlanmıştır. Bu yazılarda Kazakların topraklarına el konulması, yabancıların -genellikle Ruslar- bu topraklara yerleştirilmesi, mahkemeler ve kanunlarla ilgili düzenlemeler, medeniyet ve kültürün önemi ve geliştirilmesi, Kazak folkloru, edebiyat, estetik, edebiyat teorisi, sanat, edebî sanatlar, okul kitapları ve nasıl olmaları gerektiği, alfabe, imla, dil bilgisi, eğitim öğretim, millî meseleler, o devirdeki siyasî ve sosyal olaylar, sağlık, temizlik, nezaket ve nezaket kuralları.

Aydınlanma sürecinin 1913’ten sonraki dönemi, Baytursınulı’nın da çabalarıyla tamamen bu gazeteyle yönlendirilir (Kara, 2002: 41).

“*Kazak*” gazetesi etrafında toplanan aydınlar memleket meseleleri, eğitim öğretim problemleri, siyasî gelişmeler gibi meseleleri yazmak ve tartışmak dışında Çar idaresinin

²⁷ a.g.e., IV. Kitap – Fatih Kürsüsünde, s. 240.

sömürü siyasetini eleştirir, demokrasi konusunu gündeme taşırlar. Siyasî düşüncenin gelişmesini sağlarlar. Halk arasında sömürü düzenine karşı çıkmada birlik sağlanması gazete sayesinde mümkün olur (Alibekiroğlu, 2005: 62).

“Kazak” Gazetesi, 1917 Şubat devriminden sonraki kısmî serbestlik sırasında “Alaş” partisinin kurulması konusunda önemli hizmetler gerçekleştirir. Kısa bir süre sonra “Alaş”ın resmî yayın organına dönüşür.

1916-1918 yılları arasında Rusya’daki iç savaştan “Kazak” gazetesi de etkilenir. 4 Mart 1918’de beş yıldan daha uzun bir süre (265 sayı) yayımlanan, Kazak basın-yayın hayatına damgasını vuran “Kazak” gazetesi Bolşeviklerin kararıyla kapatılır (16 Eylül 1918).

II.7. Halka vaaz vererek, halka hitap ederek veya şiirleriyle halkı aydınlatmak için yaptıkları çalışmalar:

Akif, Balıkesir’de halka vaaz verdiği için 3 Mayıs 1920’de Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiye’deki görevine son verilir. İstanbul’un işgal edilmesi üzerine de Ankara’ya gider. Anadolu’daki millî uyanışa katılır (Uçman, 1986: 18 – 19). Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Konya gibi Anadolu şehirleri yanında birçok köy ve ilçede de dolaşır, halka vaazlar verir. (Tarlan, 1971: 15)

O, ben merkezli şiirler yazmaz. Şiirlerinde de halkı eğitmeye, bilgilendirmeye çalışır. Bazen sitem eder. Avam tabakasından olanlar tatlı uykusuna devam etmekte “her şey Allah’tan” deyip yan gelip yatmaktadır. Bugününü kurtaran yarınını düşünmemektedir. (Tarlan, 1971: 98). Dünya yıkılsa umrunda değildir:

“Yakılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan,
Vazifesinde değil: Çünkü hepsi “Allah’tan!”
Ne hükmü var ki esasen yalancı dünyanın?
Ölürse, yan gelecek cennetinde Mevlânın.
Fena kuruntu değil! Ben derim sorulsa bana:
“Kabul ederse Cehennem ne mutlu, amca sana.”²⁸

Halk öyle derin bir uykudadır ki nasıl edip de onu uyandırmak gerekir?

“Ne vapurlarla trenle sizi bîdâr etti!
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti”²⁹

Sonrasında da:

²⁸ a.g.e., IV. Kitap – Fatih Kürsüsünde, s.286 – 287.

²⁹ a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s.180.

“Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
Hangi bir millete baksan uyanık: ...Çünkü sabah.”³⁰

Aynı duyguları Baytursınulı'nın mısralarında da görürüz. O da halka “Sen bir günlük işine bakıp rahatça yatıyorsun, ama ben, sen anlamasan da doğru bildiğim yolda devam edeceğim, benim derdim yarınlar!” diye haykırır:

“Men ölsem de ölemin cönimnenen,
Tännen başka nemdi alar ölim menen?!
Ölgen küni aparıp tığarı-kör,
Men coq bolman kömilip tänimnenen.

Tän kömiler, kömilrnes etken isim,
Oylaytıñdar men emes bir küngisin.
Curt uqpasa-uqpasın, cabıqpaymın,
El bugünşil, meniki erteñgi üşin.” (N.Q.Hanımğa,39)

Her iki şairin eserlerinde hâkim olan konu halkın aydınlatılmasıdır. Çalışmak ve gayret etmek şarttır:

“Bekayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir:
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir.”³¹

Baytursınulı da halkı uyandırmak için “masa” (sivrisinek) sembolünü kullanır. “Masa”daki şiirler, halkı okumaya, sanata, ilme, manevî yönden yükselmeye, insanlığa, medeniyete çağırır, yol gösterir. Aydınlanma yolunda öğütler verir. Halk bir uyansa her şey kolaylaşacaktır:

“Izıñdap uşqan mınav bizdiñ masa,
Sap-sarı, ayaqtarı uzın masa:
Özine bitken tüsi özgerilmes
Degenmen qara, yakiy qızıl masa.

Üstinde uyqtağanniñ aynala uşıp,
Qaqkı cep, qanattarı buzılğanşa,
Uyqısın az da bolsa bölmes pe eken,
Qoymastan qulağına ızıñdasa?!” (Söz İyesinen,23)

³⁰ a.g.e., I. Kitap – Köse İmam, s.129.

³¹ a.g.e., IV. Kitap – Fatih Kürsüsünde, s.253.

III. Milliyetçilik konusundaki fikirleri

Akif, İslâmiyet ile çağdaş ilmi birleştirmek ister. Millî değerler uğruna, vatani ve milleti için ölümden kaçmamak gerektiğini belirtir. O, ideal gençliği anlatırken “kuvvetli bir iman ve iradeye sahip, Türk tarihine şekil veren Alp ve Gazi tipinin bir devamıdır.” der (Kaplan, 1986: 4).

M. Akif, milliyetçi bir ruhla millî mücadele döneminde Anadolu’yu karış karış dolaşarak halkı birliğe ve mücadeleye çağırır. (Balıkesir Zağnos Paşa Camii vaazı, vs.) İstanbul’un işgali üzerine Ankara’ya geçer, Anadolu’daki millî uyanışa katılır. Halkı cepheye ve birliğe davet etmeye devam eder.

Akif, Batıdan ilim ve fen alınırken millî kimliğin kılavuz olması gerektiğinin altını çizer (Erdoğan, :1986: 156).

O, Türk - İslâm sentezi çerçevesinde bir milliyetçilik anlayışına sahip olmuştur.

İstiklal Marşı, onun milliyetçiliğini taçlandıran bir eserdir. Akif, İstiklal Marşı’nı çok sevdiği millete armağan etmiştir.

Baytursınulı da “*milliyetçi, cedidci, aydınlanmacı*” bir yazar ve şairdir. Türkistan’ı hatta bütün dünyayı etkileyen değişime onun kayıtsız kalması beklenemezdi. O, devrimin Çarlık Rusyasının baskılarından kendilerini, bütün Türkistan’ı kurtaracak bir kurtarıcı olacağını düşünür. Bu gelişmeleri millî değerlere tekrar dönmenin bir fırsatı olarak görür ve değerlendirir. Onun en büyük amacı halkı cahillikten kurtarmak, kendi insanını aydınlatmak ve bu büyük atılımdan sonra medenî, hür ve millî bir toplum yaratmaktır. Bunun yanında uluslararası değerlerin yüceltilmesi anlayışı da onun fikirleri içinde yerini bulur. Bütün bu fikirlerini eserlerinde dile getirir. Milletinin haklarını arayıp sormaya başlar. Bu konuda kaleme alınmış birçok yazısı vardır. Bu yazılar, okul yapımı, dil öğretimi, alfabe, aydınlanma, mahkemelerdeki kanunsuzluklar, rüşvet, tarım, toprak yasası gibi birçok konuyu içermektedir.

IV. Hürriyet konusundaki fikirleri

Akif, hürriyeti ve hakkı elinde olmayan bir kimsenin insan bile sayılamayacağından bahseder (Kavcar, 1986: 132). Batı’nın yücelttiği bu değerlere ancak “*birlik*” olunca ve çalışmak yoluyla sahip olunacaktır. Bireylerin de milletlerin de hür olması, sonsuz ve sürekli olması çalışmakla mümkündür.

Akif, hürriyet fikrinin zulümlerle ölmeyeceğini şiirlerinde vurgulamıştır:

“Sanıyorlar, kafa kesmekle, beyin ezmekle,

Fikr-i hürriyet ölür. Heygidi şaşkın hezele

Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak

Ekilen gövdelerin hepsi yarın fıskıracak.”³²

Baytursınulı'nın şiirlerinde de mücadele, ayaklanma, esaret, hürriyet ve insanî konular işlenmiştir. Şiirlerde bu temaların iç içe işlenişi de dikkat çekicidir.

Sosyal ve bireysel hürriyeti şiirlerinde işleyen Baytursınulı, her ikisinin gerçekleşmesinin birbirine bağlı olduğunu ve bunun sonucu olarak milletin bağımsızlığını elde edeceğini dile getirir. İnsanın düşünce özgürlüğü anlamına gelen ferdî hürriyet, sosyal hürriyeti de sağlayacağı için önemlidir. Fert, rahatça düşünüp kendi kararlarını kendisi verebildiği, düşüncelerini korkmadan ve açıkça ifade edebildiği zaman sosyal konular üzerinde de düşünecek ve fikirler üretecektir. Bu, toplumun arzu edilen istiklaline kavuşmasını sağlayacak olan bir gelişmedir. O devirdeki zorluklar, şiir ve yazılarda açık ifadelerin kullanılmaması şairi her iki hür olmayı –ferdî ve sosyal – birlikte ele almaya itmiştir. Hatta bu duygu ve düşünceleri yaşadıkları olaylarla birlikte hayvan kahramanlarına söyler. Fabllar, onun kurtarıcısıdır.

İnsan ferdî hürriyete sahipse düşünür, kendi kararlarını kendisi verir. Kimseye göre hareket etmek zorunda değildir. Kimse de onu zorlayamaz. İnsanın erk sahibi olması kadar önemli bir şey yoktur. İnsanın ihtiyarını – erk – kaybetmesi, onun esaret zincirine vurulması demektir. İhtiyarı en sağlam olanlar ise ülkenin yöneticileri olmalıdır. Basiretli olmalıdırlar. Onların erksizliği tek bir kişiyi değil bütün toplumu uçuruma yuvarlayacaktır.

“Bir cumaday toylar han,
Basqanı coq oylar han,
Bası aynalğan, erik ketken.” (Altın Äteş, 117)

Şairin birçok şiirinde temaların karışık ve iç içe kullanıldığı görülür. Farklı temaları işleseler bile aşağıda verilecek mısralarda hürriyet ve istiklal konuları da işlenmektedir.

Şair, hürriyetin, bağımsızlığın olmadığını birbirini takiben sorduğu sorularla vurgular. Ne erk ne de erkinlik kalmıştır. Erkinliğin gitmesi elin de, erlerin de gitmesi demektir. Görk de kalmaz.

“Erkin dala.
Erkiñ qayda?
Erkiñdegi
Körkiñ qayda?

Erkin köşken
Eliñ qayda?

³² a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s. 165.

El qorğanı

Eriñ qayda?” (Cubatuv, 37)

V. Birlik ve beraberlik konusundaki fikirleri

Akif’in en çok üzerinde durduğu konulardan biri “birlik ve beraberlik”tir. O, dağılmakta olan, perişan olan toplumu birliğe çağırır. Düşmanın amacının parçalayıp yutmak olduğunu ve birlik içinde olunması gerektiğini söyler.

“Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayeti;

Hala mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!”(Gölgeler, s. 461–462)

Akif, millî birliğin sağlanabilmesi için okullarla millî kültür arasında tam bir birlik olması, aydınların etrafında buluşacağı bir değerler manzumesinin kurulması gerektiğini ve okullarda aynı kültürün verilmesiyle bunun mümkün olacağını belirtir.

O: “*Milletler topla, tüfekte, zırlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbitalar çözümlenerek herkes kendi başının derdine, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır.*” (Yetiş, 1992: 181–182)

“Nedir bu tefrika yahu! Utanmıyor musunuz?

Geçen fecaiya hala inanmıyor musunuz?

Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrana;

Nifakı gömmeli artık mezar-ı nisyana.” (Fatih Kürsüsünde, s.283)

Kazak halkı da birleşerek hareket etmeyi bir türlü gerçekleştirememektedir. Her şeyi hazır beklemektedir. Baytursınulı’na göre bütün bunlardan kurtulmasının, halkın kendisine sahip çıkmasının yolu da birlik olmaktan geçmektedir:

“Birlik qıp is etüvge şorqaq, curtım,

Tabılsa onay olca ortağ, curtım.

Siyaqtı qara qarğa şuvıldağan

Üreysiz qoyan cürek qorqaq, curtım.” (Curtıma, 36)

Yoksa halk daha kötü şartlara hazırlıklı olmalıdır:

“Sıqıldı sınıq buraq tömendeseñ,

Kim culmas oñaydağı cemisiñdi?!” (Curtıma, 36)

İnsanlar hakikaten vurdumduymazdır. “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın” tarzındaki ruh hâli bütün toplumu sarmıştır. Zenginler mal, okumuşlar makam mevki peşindedirler. Yurdun, memleketin derdini düşünen adam çok azdır. Durum vahimdir.

“Bayğa mal, oqığanğa şen maqsut bop,
Oylaytın curttıñ qamın adam azdan.” (Qazaq Saltı, 24)

VI. Vatana hizmet etme konusundaki fikir ve çalışmaları

Akif, yalnız vatani için söyler. O vatanın sahipsiz kalmaması gerektiğini vurgular:
“Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır!”³³ (s. 141)

Akif, vatanına sahip çıkar. Millî mücadele döneminde şehir şehir, köy köy dolaşır. Halkın dinî ve vatanî duygularını heyecana getirir.

Baytursınulı da “bu yol hizmet yoludur ve bu yolda hizmet etmek bir vatan evladı için en mukaddes görevdir” anlayışındadır.

“Ul tuvıp ulı colda qızmet etse,
Onan zor ultqa bar ma ırıs degen?!” (Ataqtı Sibir Ulı Qart Potanın)

VII. İnsanların kötü hasletleri ve bunların düzeltilmesi konusundaki fikirleri

İnanan insan için din de vatan da kutsaldır. 20. yy. Anadolu’sunda din de vatan da tehlikededir. Halk cahildir, aklını kullanamamaktadır. Özellikle aile hayatına kadar nüfuz etmiş olan ahlâkî bozukluklar söz konusudur. Bu durum, gençlerin yetişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

“Dinledin, gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!
Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz.”³⁴

Kazaklar doğru yolu terkedince Baytursınulı onları ikaz etme gereği duyar. Halkına, zalimlerin parıltılarına kanıp manevî değerlerini terk ettin. Kendine gel. Allah’ı, Kur’an’ı unutup putlara tapmaya başlama, der.

“İşi las, sırtı taza zalımdardıñ
Aldanıp qur sırtınıñ tazasına.
Äbildiñ zıyaratın attap ötip,
Qabıldıñ bata qılma molasına,
Qorıqqanğa qos körinip, qoyday ürkip,
Tıgılıp tacaldıñ buthanasına.

.....

Umitıp qudaydı da, qurandı da,

³³ a.g.e., III. Kitap – Hakkın Sesleri, s.210.

³⁴ a.g.e I. Kitap – köse İmam, s.129.

Bas urma lânat-manat ağaşına.” (Cazğan Söz Canım Aşıp, 43)

Toplumdaki bozulma sonucunda bazı kişiler yetim hakkının vebali vardır düşüncesini hiçe saymaktadırlar.

“Qarasañ, el işinde az ba adamdar

Cep cürgen obalsınbay cetim malın?” (Qayrımdı Tülki, 68)

Halkın en kötü huylarından biri tembelliktir. Tembellik her şeyin durması demektir. İlerleme yoktur. Diğer milletler ilerlerken Kazaklar yerinde saymaktadır. Çalışmadan her şeyi hazır beklemek bu milletin huyu hâline gelmiştir. Ne hürriyet ne de bağımsızlık hazır gelecektir. Mücadele gereklidir.

Şairin hem kendi hayatını anlattığı hem de kavga, mücadele konulu şiirlerinde en çok ele aldığı tema cehalettir. “Cehalet”... Bu hastalık nasıl yok edilmelidir? Şaire göre bu hastalık her şeyin temelidir. Tedavi edilmediği müddetçe toplumdaki hiçbir sosyal problem düzelmeyecektir. O öyle bir virüstür ki tembellikle, vurdumduymazlıkla, bana necilikle topluma yerleşir. Düzilmesi gayret ve çalışmaya dayanır. Bu da o devirdeki Kazakların hiç yapmadığı bir şeydir.

“Halıqqa nadan adam başsı bolıp,

Halıqtıñ nadandığın molaytıp cür.

Nadanğa nadandıqpen curt ergen soñ,

Tal tüste laqtı dep sonı aytıp cür.” (Esek pen Üki, 106)

VIII. Siyasî alandaki fikirleri ve çalışmaları

Akif, 23 Nisan 1920’de TBMM Burdur milletvekili seçilir (Uçman, 1986: 19).

Baytursınulı ise 1905 yılında Rus idaresine halkla birlikte hazırladığı bir şikâyet dilekçesini vererek ilk siyasî çalışmasını yapmış olur.

1917 yılı Temmuz’unda Orenburg’da “*I. Genel Kazak Kurultayı*” yapılır. Bu kurultayda Kazakların ilk partisi olan “*Alaş*” kurulur. Baytursınulı, Aralık 1917’de Orenburg’daki “*II. Genel Kazak Kurultayı*”na da katılır. Kurultay geçici millet meclisi kurar, adını “*Alaş-Orda*” olarak belirler. Böylece hükûmet kurulmuş olur (Alibekiroğlu, 2005: 78).

Bu dönemde Sovyet hükûmetinin bilgili, okuyan, yerli, millî kadrolara ihtiyacı vardır. Kazaklar, bu fırsatı değerlendirip kendi vekillerini idarî sisteme sokarlar. Bolşeviklerle birlikte olsa bile halka hizmet etmeye, millî hedeflerini gerçekleştirme yolunda eğitim, süreli yayın, ilmî merkezler kurma, her alanda yayın merkezlerinden üst düzeyde faydalanma yollarını aramaya çalışırlar. Bu çalışmalarını, Stalin’in “*Aydın Kıyımı*”na kadar

büyük ölçüde gerçekleştirirler. Ahmet Baytursınulı, bu dönemde Lenin'in isteği üzerine 1920–1923 yılları arasında Kazakistan'ın eğitim bakanlığı görevini üstlenir.

SONUÇ

Sonuçta her iki düşünürün fikir dünyasında yer alan konular şu şekilde sıralanabilir:

1. Toplum geri kalmıştır. Geriliğin ve sonucundaki millî felaketin sebepleri tespit edilmelidir. Halk cahildir. İlimsizdir. Bir an önce bilgilendirilmelidir. Cehaleti her halükarda yenmemiz gerekir. Halk uykudadır. Bir an önce uyandırılmalıdır. Ülke, içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtarılmalı, sosyal yaralar iyileştirilmelidir. Türkiye de Kazakistan da modernleşmelidir.

2. Halk arasında birlik ve beraberlik kalmamıştır. Fikir dünyasında da ayrılık rüzgârları esmektedir. Ayrılığın sonuçlarının felaket olacağı halka anlatılmalı, birlik sağlanmalıdır. Problemlerin çözümünde millî birlik ve beraberlik çok önemlidir.

3. Halk arasında teslimiyetçi bir kader anlayışı yerleşmiştir. Bir an önce halkı bu halet-i ruhiyeden kurtarmak gerekmektedir. Ümitsizlik, üzüntü ve azimkâr olmama gibi duygular acilen bir kenara bırakılmalı, halk azimli olmaya, çalışmaya ve geleceğe ümitle bakmaya yönlendirilmelidir. Halkın eğitimi önemlidir. Bunu sadece okullarda değil camilerde kendini iyi yetiştirmiş hoca/mollaların vaazlarıyla ve basın organlarıyla sağlamak gereklidir.

4. Düşünürlerle halk arasında uçurum vardır. Bunun hızlı bir şekilde ortadan kaldırılması önem taşımaktadır.

5. Çocuk terbiyesi konusunda aileler bilgilendirilmeli, çocukların terbiye edilmesinde doğru yöntemler kullanılması sağlanmalıdır. Böylece çocuklar ve tabii ki gençlerin iyi yetişmesi gerçekleşecektir. Aileler kalkındırıldığında bu olumsuzluklar da halledilmiş olacaktır.

Teknikte ve ilimde ilerlemenin şartı eğitimidir. Bir an önce eğitim kurumları günün şartlarına uygun hale getirilmeli, iyi yetişmiş öğretmenlerin de katkısıyla eğitimli genç nesiller yetiştirilmelidir.

6. Yüksek okullarda uzman yetiştirilememesi eğitimi de kötü yönde etkilemektedir. Dışarıdan öğretmen, ilim adamı getirmek yerine ülkede ilim adamı ve öğretmen yetiştirilmeli.

7. Batının ilim, fen ve sanatı alınırken taklitten ve gereksiz etkilenmelerden kaçınmak gerekir.

Bilim ve teknikle modernleşme sağlanmalıdır. Taklitle bu iş olmaz. Batı medeniyetinin ilim ve teknikle ilgili gelişmeleri millî kimliğe uygun olarak ve zarar vermeden alınmalı, asıl kültür korunmalıdır.

8. Vatana sahip çıkmak gerekir. Bu da ilimle olur. Vatan sahıpsız kalırsa elden çıkacaktır. Vatan sevgisi, hamiyet ve kutsal olan her şeye hürmet etmek gerekir.

9. Maziyle boş boş övünmek bir kazanç sağlamaz. Çalışıp aynı yüksek seviyeye ulaşmak gereklidir.

10. Asıl önemli konu marifet ve fazilet yokluğudur. İslâmî değerlerle Batı medeniyeti sentezlenerek bu yokluk giderilmelidir. Böylece maziye bağılı sağlam bir gelecek de kurulacaktır.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, ABDULKADİROĞLU, Nuran (1987). Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri (Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Mecmuaları'nda Çıkan), Ankara.

AKYÜZ, Yahya (1992). "Mehmet Akif'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 67–75.

ALİBEKİROĞLU, Sertan (2005). Kazak Âlimi Ahmet Baytursunoğlu'nun Hayatı ve Eserleri, (Danışmanı: Doç. Dr. Vahit TÜRK), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

BAYTURSİNOV, Ahmet (1991). Aq Col, Calın, Almatı.

BİRAY, Nergis (1999). "Ahmet Baytursunoğlu ve Eserleri" (1873–1937), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Denizli, Sayı.5, s.10–16.

BİRAY, Dr. Nergis (2011). Ahmet Baytursınulu – Şiirleri Üzerinde Dil ve Üslûp İncelemesi, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

BURAN, Ahmet (2010). Kurşunlanan Türkoloji, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara.

DEVLET, Nadir (1999). Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905–1917), TTK Yayınları, Ankara.

DEVİRİŞEVA, Halide (2007). *İşgal Döneminden (18. Yüzyıl) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar*, (Danışmanı: Prof. Dr. Üçler BULDUK), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (1992). "*Safahat'in Temalarından Biri: İslâmî Modernleşme Görüşü*", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 147 – 159.

Eşref Edib (1939). *Mehmed Akif – Hayatı, Eserleri, 70 Muharririn Yazıları Eserine Zeyl- 2. cild*, İstanbul.

FİLİZOK, Rıza (1986). "*Mehmet Akif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı*", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 53–66.

GÜNGÖR, Ebubekir (2008). *Çarlık Döneminde Türkistan'da Fikir Akımları*, (Danışman: Doç. Dr. Konuralp ERCİLASUN), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bişkek.

KAPLAN, Mehmet (1986). "*Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy*", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 1 -10.

KARA, Abdulvahap (2002). *Türkistan Ateşi. Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*. 1. Baskı, Da Yayıncılık, İstanbul.

KAVCAR, Cahit (1992). "*Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Eğitim Değerleri*", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 129–139.

Qazaq SSR Ğılım Akademiyası M. O. Evezov Atındağı Edebiyet Cene Öner İnstitutı (1989). BAYTURSINOV Ahmet - Şığarmaları, Cazuvşı, Almatı.

KOÇ, Kenan; İŞİNA, Almagül; KORGANBEKOV, Bolat (2007). *Kazak Edebiyatı, C. 1 (Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi öncesi Kazak Edebiyatı)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Mehmet Âkif'i Anlatıyorlar (1992). 2. baskı, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul.

NURPEİSOV, K. (2007). “Kazakistan’ın Toplumsal Hayatında Alaş Partisinin Yeri ve Rolü”, Kazakistan Tarihi – Makaleler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.114–130.

ORALBAYEVA, Nurcamal (1998). *Ahmet Baytursunulı*. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Sayı: 21, s. 90–96.

ÖZDEMİR, Emin (2007). 20. Yüzyılın Başlarında Kazakistanda Fikir Hareketleri, (Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

ÖZER, Ali (1986). “Mehmet Akif’in Eğitim Görüşleri”, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 177–202.

TARLAN, Ali Nihad (1971). Mehmed Âkif ve Safahat, Nidâ Yayınevi, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2006). Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz, 2. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

TÜRK, Vahit (1999). “Ahmet Baytursunoğlu ve Dil Çalışmaları”, Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dünyasında Dil ve Edebiyat Hareketleri Bilgi Şöleni, (26 Haziran) Ankara, ss.1–5.

UÇMAN, Abdullah (1986). “Mehmet Akif ve Millî Mücadele”, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 11–30.

YALÇIN, Süleyman, vd. (1992), Mehmet Âkif’i Anlatıyorlar, 2. baskı, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul.

YETİŞ, Kâzım (1992). Mehmet Âkif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Ankara.

YETİŞ, Kâzım (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara.